

UDK: 324(497.5) »1925/1927«
 329(497.5) HPS »1941/1945«
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 10. 9. 1997.

»Za Hrvatstvo, križ i plug!« – Politička aktivnost Hrvatske pučke stranke od veljačkih do rujanskih parlamentarnih izbora (1925.–1927. godine)

ZLATKO MATIJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republike Hrvatska

Autor je u članku, na temelju literature i dostupnih izvora, rekonstruirao političku aktivnost HPS-a i njegove izborne (ne)uspjehe na općinskoj, oblasnoj i parlamentarnoj razini (1925.–1927.). Radićev politički obrat i njegov ulazak u »radikalisku« vladu (1925.) omogućili su HPS-u, koji se od svog osnutka (1919.) neprestano suprotstavljao Radićevoj politici, da počne djelomično vraćati svoje ranije političke pozicije kod hrvatskih glasača, što je konačno rezultiralo osvajanjem jednoga zastupničkog mandata u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS.

Uvod

U parlamentarnom životu nekadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevine Jugoslavije (1918.–1929.) značajnu su ulogu imale brojne političke stranke i skupine. U Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini djelovala je, pored ostalih, i *Hrvatska pučka stranka* (HPS).¹ Posebnost ove stranke ogledala se u tome što je ona bila **sastavni dio Hrvatskoga katoličkog pokreta** (HKP).² Na čelu HKP-a, dakle i HPS-a, bio je *Hrvatski katolički seniorat* (HKS) – polutajna organizacija katoličke laičke inteligencije i dijela mlađega katoličkog svjetovnog i redovničkog klera.³ Stranka hrvatskih seniora temeljila je svoj politički,

¹ Opširnije o nastanku HPS-a vidi kod: Zlatko Matijević, *Hrvatska pučka stranka (1919.–1929. godine)*, sv. I.–II., Zagreb, 1993., doktorska disertacija.

² Opširnije o nastanku HKP-a vidi kod: Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

³ Josip Buturac, »Hrvatski katolički pokret«, *Manulić*, hrvatska književna revija. Časopis za književnost i kulturu, Hrvatsko/ K/atoličko/ D/ruštvo/ sv. Ćirila i Metoda (Zagreb), 18/1985., br. 5, 555.; Srđan Budisavljević, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslavenskog ujedinjenja*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1958., 74.; Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb, »Zvona«, Rijeka, Rijeka, 1995., 214.–215.

društveni, gospodarski i kulturni program na *kršćanskim načelima*.⁴ Politički i ideološki protivnici, a i kasnija hrvatska (i bivša jugoslavenska) historiografija i publicistika, rabili su za HPS izraz »klerikalci«. Ipak, uobičajeni – i danas primjereniji – naziv za HPS i njegove pristaše bio je »pučkaši«.

HPS je cijelo vrijeme svoga desetogodišnjeg postojanja (1919.–1929.) aktivno sudjelovao u stranačkom životu bivše jugoslavenske države. Svoj politički vrhunac »pučkaši« su dosegli na izborima za *Ustavotvornu skupštinu* (1920.) – kada su dobili 46.599 glasova, odnosno devet (9) zastupničkih mandata. Na ožujskim i veljačkim parlamentarnim izborima, održanima 1923., odnosno 1925. godine, HPS nije osvojio niti jedan zastupnički mandat.⁵

Dosadašnja historiografija (i publicistika) uglavnom nije posvećivala značajniju pozornost političkim aktivnostima HPS-a, odnosno njegovim (ne)uspjesima prilikom sudjelovanja u izbornim nadmetanjima na lokalnoj, oblasnoj i državnoj razini u razdoblju od 1925. do 1927. godine. Jedinu iznimku predstavljaju četiri rada trojice hrvatskih povjesničara – riječ je o dva rada akademika Ljube Bobana (Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića /1914–1934/; Iz povijesti Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji /1919–1929/), te po jedan rad Tomislava Iška, (*Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u BiH do zavođenja diktature*) i Franka Miroševića (*Počelo je 1918. ... Južna Dalmacija 1918–1929*). Zajednička je karakteristika navedenih radova da obrađuju političko djelovanje HPS-a i njegove izborne rezultate samo djelomično ili u kontekstu nekih drugih povijesnih tema.

Sudeći prema nekim objavljenim podacima izbornih rezultata, HPS ne samo da nije osvajao zastupničke (vijećničke) mandate na općinskim, oblasnim i državnim izborima, nego čak nije dobivao ni glasačke kuglice u svoje izborne žare. Naravno, ni jedno ni drugo ne odgovara stvarnom stanju stvari. Podaci koje je u svojim radovima donosio ugledni publicist Josip Horvat predstavljaju *paradigmu* prema kojoj su netočno prikazivani izborni rezultati »pučkaša«. Donoseći rezultate rujanskih parlamentarnih izbora (1927.), J. Horvat je točno naveo da je HPS osvojio jedan zastupnički mandat, ali je broj navodno dobivenih glasova (17.244) pribrojio *Slovenskoj ljudskoj (pučkoj) stranci* (SLS).⁶ Isti je autor u svojoj knjizi *Politička povijest Hrvatske* još teže zakinuo HPS. Naime, prema njegovoj statistici »pučkaši« ne samo da nisu dobili niti jedan glas, nego nisu osvojili niti jedan zastupnički mandat u *Narodnoj skupštini*

⁴ Vidi: *Što je Hrvatska pučka stranka i što ona hoće. Program i uređenje stranke*, Zagreb, 1919.

⁵ Z. Matijević, Hrvatska pučka stranka i II. parlamentarni izbori u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1923. god.), *Časopis za suvremenu povijest* /dalje: *ČSP*/, Hrvatski institut za povijest (Zagreb), 28/1996., br. 1–2, 27.–43.; *Isti*, Pokušaj političkog reaktiviranja Hrvatske pučke stranke i veljački parlamentarni izbori (1923.–1925.), *ČSP*, 28/1996., br. 3, 337.–355.

⁶ Vidi: J. Horvath, U zajedničkoj državi. Pregled političkih događaja od 1918. do 1929., *Obzor spomen-knjiga 1860–1935*, Zagreb, 1935., 115. (Radi otklanjanja mogućih nedoumica, valja reći da je J. Horvat svoje prezime pisao na dva načina, tj. sa – h na kraju, ali i bez njega.)

(1927.). Iako se običnom usporedbom podataka može vidjeti da su navodni glasovi HPS-a pribrojani SLS-u, J. Horvat to nije posebno naveo.⁷

Rudolf Horvat je, barem što se tiče izborne statistike, podjednako neprecizan kao i J. Horvat. On je za rujanske parlamentarne izbore donio rezultate HPS-a po županijama i izbornim okruzima u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu,⁸ Dalmaciji, te Bosni i Hercegovini,⁹ ali bez konačnog zbroja svih dobivenih glasova. Prema njegovim podacima, ukupan broj glasova koje je HPS dobio na ovim izborima bio je 31.122. Premda je točno konstatirao da je HPS u južnoj Dalmaciji osvojio jedan zastupnički mandat, R. Horvat ga je pripisao SLS-u, dakle slovenski su »pučkaši« dobili dvadeset i jedan (21) zastupnički mandat.¹⁰

Ferdo Čulinović je svoj pregled izbornih rezultata pojedinih političkih stranaka na rujanskim parlamentarnim izborima temeljio na službeno objavljenim podacima.¹¹ Prema njima HPS je osvojio 31.746 glasova, odnosno jedan zastupnički mandat.¹² Čulinović je istovjetne podatke objavio i nekoliko godina kasnije u zbirci dokumenata o Jugoslaviji.¹³

U radovima srbijanskih autora izborni su rezultati HPS-a postali gotovo sasvim neprepoznatljivi. Danilo B. Pavlović je u svojoj objavljenoj doktorskoj disertaciji donio tablični »Pregled izbora od 11 septembra 1927 g.«. On je, služeći se službenim podacima, zbrojio glasove HPS-a (31.746) i SLS-a (106.247), a dobivenu je brojku (137.993) stavio uz ime nedovoljno transparentne političke skupine – »Jugost. /?/ (hrv. i slov. pučka)«. ¹⁴ Ova je stranačka grupacija osvojila dvadeset i jedan (21) zastupnički mandat.¹⁵

Branislav Gligorijević je objavio rezultate rujanskih parlamentarnih izbora razvrstane prema tadašnjim pokrajinama. Prema navedenim podacima HPS je u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu dobio 15.310, a u Dalmaciji 9601 glas i jedan zastupnički mandat. Premda je HPS istaknuo svoje kandidacijske liste i u

⁷ J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Prvi dio /reprint/, August Cesarec, Zagreb, 1989., 395.

⁸ Za Srijemsku županiju R. Horvat ne navodi kandidacijsku listu HPS-a, nego samostalnu listu nekog Ilije Petrinovića. Ovdje se vjerojatno radi o omašci kod pisanja prezimena, te se može sa sigurnošću tvrditi da je riječ o uglednom seljaku-»pučkašu« Iliji Petričeviću. (Vidi: R. Horvat, *Hrvatska na mučulištu* /pretisak/, Školska knjiga, Zagreb, 1992., 357.; Kandidatska lista HPS za Srijem, *Narodna Politika* /dalje: *NP*/ (Zagreb), 10/1927., br. 58, 6.)

⁹ R. Horvat u tuzlanskom i sarajevskom izbornom okrugu navodi samo imena nositelja kandidacijskih lista (Marijan Bosančić i Josip Stipančić), ali bez stranačke pripadnosti. (Vidi: R. Horvat, *n. dj.*, 358.)

¹⁰ *Isto*, 357.; 353.

¹¹ Usp.: /Laza Kostić, ur./ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS održanih 11. IX 1927.*, Beograd, 1928., 242.–244.

¹² F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, I*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., 501.

¹³ Isti, *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 274.

¹⁴ D. B. Pavlović, *Izborni sistem po Vidovdanskom ustavu*, Beograd, 1939., 128.

¹⁵ *Isto*, 128.

bosansko-hercegovačkim izbornim okruzima, autor o tome ne donosi nikakve podatke.¹⁶

Branko Petranović i Momčilo Zečević u zbirci dokumenata o Jugoslaviji uopće ne spominju HPS. Čini se da oni tu stranku ne ubrajaju čak ni u rubriku »Ostale hrvatske stranke«.¹⁷ Njihovo zanemarivanje HPS-a može se, eventualno, opravdati činjenicom da je ta hrvatska stranka bila relativno marginalni čimbenik na tadašnjoj jugoslavenskoj političkoj pozornici. Prihvatimo li ovo objašnjenje, tada još uvijek ostaje nerazjašnjeno zašto se u njihovom pregledu izbornih rezultata ne pojavljuje SLS, koji sigurno nije bio marginalna politička pojava. Taj se izborni-brojidbeni misterij može riješiti samo u jednom slučaju, tj. ako se prihvati pretpostavka da se pod nejasnim imenom »Jugosl./avenska/pučka i Bunjevačko-šokačka« stranka zapravo krije SLS u društvu sa strankom bunjevačko-šokačkih Hrvata, koja je dobila 1618 glasova¹⁸ i sa strankom hrvatskih seniora – HPS-om. Na takav zaključak ukazuje zbroj njihovih navodno dobivenih glasova – 139.011.¹⁹ Ovdje valja naglasiti da na jugoslavenskoj političkoj sceni nije nikada postojala niti jedna stranka koja bi se službeno nazvala *Jugoslavenska pučka stranka*. Ipak, istini za volju, treba reći da su hrvatski seniori zajedno s vodstvom SLS-a planirali osnovati stranku pod tim imenom, no od toga su brzo odustali.²⁰ Jedino što je moglo podsjećati na tu neostvarenu političku zamisao bio je zajednički parlamentarni klub SLS-a, HPS-a i *Bunjevačko-šokačke stranke* nazvan – *Jugoslavenski klub*.

Zanimljivo je da su se i inozemni diplomatski predstavnici u Kraljevini SHS nemarno odnosili prema izbornim rezultatima HPS-a. Britanski su diplomati u svojim službenim izvješćima o rezultatu »opštih izbora održanih 11. septembra« 1927. godine previdjeli postojanje te stranke, ali su zato njezin jedini osvojeni mandat, bez ikakvog objašnjenja, pridodali onima »slovenskih klerikalaca«, tj. SLS-u.²¹

No, ni sami »pučkaši« nisu unijeli više jasnoće u svoje izborne rezultate. Prema pisanju njihovog tiska HPS je na rujanskim parlamentarnim izborima osvojio 34.000,²² 34.102,²³ odnosno 35.000 glasova.²⁴ Dakako, oni SLS-u nisu pribrojili niti dobivene glasove, niti svoj zastupnički mandat.

¹⁶ B. Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, Institut za savremenu istoriju – Narodna knjiga, Beograd, 1979., 240.–241., 239.

¹⁷ B. Petranović i M. Zečević, *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*. Drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Izdavačka radna organizacija »Rad«, Beograd, 1988., 228.

¹⁸ F. Čulinović, *Jugoslavija*, 501.; *Isti, Dokumenti*, 274.

¹⁹ B. Petranović i M. Zečević, *n. dj.*, 228.

²⁰ O tome vidi opširnije kod: Z. Matijević, *Hrvatska pučka stranka (1919.–1929. godine)*, 104.–127.

²¹ Vidi: Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938, Knjiga prva (1921–1930)*, Arhiv Jugoslavije – Globus, Zagreb, 1986., 463.

²² Naš uspjeh, *Narodna Obrana* /dalje: *NO*/, (Đakovo), 8(4)/1927., br. 37, 1.

²³ Do sada poznati izborni rezultati po pojedinim izbornim okruzima HPS, *NP*, 10/1927., br. 69, 2.

²⁴ P./avao/ Grubišić, *Koliko je glasova dobila HPS, Seljačke Novine* /dalje: *SN*/, (Zagreb), 10/1927., br. 38, 2.; Janko Šimrak, *Važniji događaji iz unutarnje politike od izbora god. 1927. do danas.*, *Seljački Kalendar* /dalje: *SK*/, Zagreb, 1928., za god. 1929., 117.

Cilj je ovog članka da na temelju postojeće literature i dostupnih izvora (u prvom redu suvremenoga stranačkog tiska) prikaže djelovanje HPS-a u razdoblju od veljačkih do rujanskih parlamentarnih izbora (1925.–1927.), te, tako, ispuni postojeću prazninu u poznavanju ovog dijela hrvatske povijesti.

I. Političko djelovanje HPS-a od veljačkih parlamentarnih do siječanjskih oblasnih izbora (1925.–1927.)

Nakon što su objavljeni službeni rezultati veljačkih parlamentarnih izbora vidjelo se da HPS nije uspio osvojiti nijedan zastupnički mandat, iako su za stranku glasovala 12.482 glasača.²⁵ Izbornu pobjedu u hrvatskim zemljama slavio je Stjepan Radić (1871.–1928.). Njegova *Hrvatska republikanska seljačka stranka* (HRSS) dobila je, usprkos Radićevom utamničenju i žestokom vladinom teroru, 545.466 glasova, odnosno šezdeset i sedam (67) zastupničkih mandata.²⁶

Svjesno teškoga izbornog neuspjeha, vodstvo HPS-a poručilo je svojim članovima i sada očito malobrojnima pristasa da se ne predaju, nego da u predstojećem razdoblju nastave s organiziranjem stranke, jer je budućnost, navodno, trebala pripasti – »pučkašima«.²⁷

Iako pritisak radikalno-pribičevićevske vlade²⁸ prema S. Radiću nije popuštao ni nakon izbora, u samom vrhu vlasti, za javnost potpuno nevidljivo, pripremalo se političku suradnju s vođom najjače hrvatske političke stranke. Pregovori koji su sa S. Radićem vođeni u zatvorskim uvjetima urodili su njegovim sporazumom s Pašićevom *Radikalnom strankom*. Smisao sporazuma bio je u tome da je S. Radić, u ime svoje stranke, potpuno povukao njene »političke zahtjeve« i istaknuo samo »gospodarske i socijalne«.²⁹

Nalazeći se još uvijek u zatvoru, S. Radić je izdiktirao posebne upute Pavlu Radiću (1880.–1928.) za govor u Narodnoj skupštini (27. ožujka 1925.).³⁰ Tim je govorom, u kojem je priznato »sveukupno političko stanje po Vidovdanskom Ustavu sa Dinastijom Karadjordjevića na čelu«, najavljena tražena, odnosno iznuđena »konverzija /Radićevo/ stranke«.³¹

O ovom radikalnom zaokretu u dotadašnjoj Radićevoj politici vodstvo HPS-a moralo je izreći svoje mišljenje. Stoga je već 28. ožujka 1925. u Zagrebu

²⁵ F. Čulinović, *Dokumenti*, 256.

²⁶ Isti, *Jugoslavija*, 455.

²⁷ Nakon izbora, *Narodna Straža* /dalje: *NS*/, (Šibenik), 5/1925., br. 4, 1.

²⁸ Riječ je o koalicijskoj vladi Radikalne i Samostalne demokratske stranke, koja je bila na vlasti od 6. studenoga 1924. do 29. travnja 1925. godine.

²⁹ Jere Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*, Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires, 1960., 33.

³⁰ Tekst govora P. Radića vidi u: J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio /reprint/, August Cesarec, Zagreb, 1989., 299.–305.

³¹ Bogdan Krizman, Stjepan Radić – život – misao – djelo, u: *Korespondencija Stjepana Radića 1919–1928*, 2, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973., 100.

održan sastanak strankina građanskog kluba. Govor koji je tom prilikom održao predsjednik HPS-a Stjepan Barić (1889.–1945.) odražavao je mišljenje ostalih čelnika stranke. On je aktualnu Radićevu politiku proglasio *kapitulacijom*.³²

Novi politički odnosi u tadašnjoj državi, nastali Radićevim priznanjem centralističkoga Vidovdanskog ustava, doveli su do jačanja suradnje između HPS-a i SLS-a. S. Barić i vlč. dr. Anton Korošec (1872.–1940.), predsjednik SLS-a, na svom su ljubljanskom sastanku (25. travnja 1925.) odlučili da se »naskoro sazove zajednička sjednica vodstva obiju stranaka, na kojoj će se stvoriti program zajedničke saradnje«.³³

Zagrebački gradski izbori, zakazani za 10. svibnja 1925. godine, na kojima je trebalo izabrati polovicu od ukupno pedeset zastupnika, bili su dobra prilika da se u praksi provjeri pretpostavka vodstva HPS-a da *Hrvatska seljačka stranka* (HSS) zbog političkog zaokreta svog predsjednika mora nužno izgubiti i značajan dio glasača. »Pučkaši« su očekivali da će barem dio Radićevih glasača dati svoj glas njima. Nositelj »pučkaške« kandidatske liste bio je odvjetnik dr. Stjepan Markulin (1885.–1940.).³⁴ Svoj izborni proglas, objavljen dva dana prije glasovanja, »pučkaši« su završili sljedećim riječima: »Svaki glas, koji dadete Hrvatskoj Pučkoj Stranci, bit će glas protesta protiv kapitulacije kukavičkog i nesposobnog vodstva Radićeve bivše republikanske stranke i poruka Pašiću i Pribičeviću, da hrvatski narod nije pred njima prignuo šije, ako i jesu zastupnici Radićeve stranke pred njima pokleknuli«.³⁵

Procjena vodstva HPS-a da će HSS gubiti glasove bila je točna, ali te glasove uglavnom nisu dobile druge stranke. Naime, zbog velike izborne apstinencije od približno 35.000 upisanih glasača glasovanju je pristupilo njih oko 16.000. »Radićevci«, koji su na ove izbore izašli pod imenom *Hrvatski socijalno-napredni blok*, dobili su samo 9590 glasova. U odnosu na otprilike 16.000 glasova koliko su dobili u Zagrebu na veljačkim parlamentarnim izborima, ovaj je rezultat predstavljao više nego značajan pad.³⁶ Lista HPS-a je dobila 327 glasova, a to je bilo stotinu glasova više nego na veljačkim izborima.³⁷ Usprkos relativno velikom porastu glasova, »pučkaši« nisu osvojili niti jedan gradski zastupnički mandat.

Pozitivan ishod pregovora između S. Radića i »radikala« doveo je do formiranja njihove koalicijske vlade (18. srpnja 1925.).³⁸

Novinstvo HPS-a nazvalo je Radićev ulazak u vladu – »sramotnom kapitulacijom«, cinično konstatirajući da sada S. Radić »Pašiću samo zamijenjuje Sv. Pribičevića«.³⁹

³² Kapitulacija radićevaca. (Govor predsjed. HPS. g. Stj. Barića, održan 28. 3. na sastanku zagrebačkoga kluba HPS.), *NP*, 8/1925., br. 14, 1.

³³ Saradnja HPS i SLS, *NP*, 8/1925., br. 18, 3.

³⁴ Hrvati! Zagrepčani!, *NP*, 8/1925., br. 19, 1.

³⁵ *Isto.*

³⁶ Traženje nove orijentacije, *NP*, 8/1925., br. 20, 1.

³⁷ *Isto.*

³⁸ B. Krizman, *n. dj.*, 103.–104.

³⁹ Sramotna kapitulacija, *NP*, 8/1925., br. 29, 1.

Smatrajući novonastalu političku situaciju pravim trenutkom za svoj povratak na političku pozornicu, te zauzimanje onih pozicija za koje se držalo da je S. Radić svojom novom političkom orijentacijom izgubio, vodstvo HPS-a pojačalo je svoju političku aktivnost. Konsolidiranje vlastitih redova i usklađivanje taktike s SLS-om došlo je do izražaja i na sastanku građanskog kluba HPS-a u Zagrebu. Osim S. Barića i vlč. dr. Janka Šimraka (1883.–1946.), na sastanku je govorio i vlč. A. Korošec, koji je istaknuo da je sada, nakon »Radićeve kapitulacije«, potrebno da se »hrvatski narod okupi oko HPS«. ⁴⁰ Poslije tog sastanka uslijedila je živa aktivnost vodstva HPS-a na terenu među već postojećim organizacijama, ali i novim članstvom i simpatizerima. U tu se stranačku aktivnost uključio i vlč. A. Korošec. Reorganizacija HPS-a započela je »sa najizloženijom hrvatskom točkom« – Srijemom. ⁴¹

Koncem listopada 1925. u Dalmaciju su došli S. Barić i vlč. A. Korošec. Njihov dolazak u Split, Sinj, Imotski, Dubrovnik, Podgoru, Tučepe, Bašku Vodu, Makarsku i Preko bio je zamišljen kao »čisto informativan, da vođe Pučke Stranke dođu u doticaj s najbližim pristašama«. ⁴²

Poslije okončanja svoje dalmatinske turneje vlč. A. Korošec se zajedno sa S. Barićem uputio u Hercegovinu. Na temelju održanih sastanaka u Mostaru, Širokom Brijegu, Posušju, Grudama, Vitini i Ljubuškom, vlč. A. Korošec i S. Barić su zaključili da su »seljaci nezadovoljni radićevcima«, te da se vraćaju u HPS. ⁴³

Istodobno dok su S. Barić i vlč. A. Korošec održavali sastanke po Dalmaciji i Hercegovini, vlč. J. Šimrak i vlč. dr. Stjepan Bakšić (1889.–1963.) obilazili su zagrebačku županiju. ⁴⁴

Poslije povratka u Zagreb, 30. studenoga 1925. godine, S. Barić je održao sastanak sa stranačkim vodstvom, te ga izvijestio o svom putovanju s vlč. A. Korošcem po Dalmaciji i Hercegovini. ⁴⁵ Ocijenivši da je dotadašnja agitacija imala dobar uspjeh, vodstvo stranke odlučilo je da se u prosincu iste godine, zajedno s nekim članovima SLS-a, nastavi posjećivati i ostale hrvatske krajeve.

Aktivnost »pučkaškog« vodstva i njegovih slovenskih sudrugova nije ostala nezapažena u srbijanskom novinstvu. »Beogradski Dnevnik« objavio je u prosincu 1925. oštar članak protiv HPS-a – »Crne rize u službi Rima«. U istom je neprijateljskom tonu pisao i beogradski list »Balkan«. ⁴⁶

Povećani interes hrvatskih glasača za politiku HPS-a ubrzo se pretvorio i u konkretne rezultate na lokalnoj razini. Dne 14. ožujka 1926. godine održani su općinski izbori u Đakovu. HPS je na tim izborima istaknuo svoju samostalnu kandidacijsku listu, a neki istaknutiji »pučkaši« pojavili su se još i na listi *Nezavisnog građanstva*, te *Hrv./atskoj/ građanskoj listi rada*. Samostalna lista

⁴⁰ Zajednički nastup HPS i SLS, *NP*, 8/1925., br. 43. 2.

⁴¹ Pojačano istupanje HPS, *Jadran* (Split), 7/1925., br. 42. 1.

⁴² Sjajni uspjesi dr. Korošca i Barića u Dalmaciji, *NO*, 6(2)/1925., br. 44. 2.

⁴³ Dr. Korošec po Hercegovini, *NO*, 6(2)/1925., br. 47. 2.

⁴⁴ Pismo iz Zagreba, *Jadran*, 7/1925., br. 52. 3.

⁴⁵ *NO*, 6(2)/1925., br. 48. 2.

⁴⁶ Vidi: Strah pred širenjem HPS, *NP*, 9/1926., br. 1. 2.

HPS-a osvojila je 150 glasova, odnosno dva općinska vijećnika. Tome treba pridodati još dva vijećnika s one druge dvije liste.⁴⁷

Oživljavanje rada organizacija HPS-a izazvalo je i Radićevu pozornost. On je kao tadašnji ministar prosvjete u Pašićevoj vladi »žestoko udario protiv 'klerikalizma'«, kako su to pisali novinari HPS-a.⁴⁸ Glavna oštrica njegove kritike bila je uperena protiv SLS-a, koji je držao najvećim krivcem za oživljavanje rada HPS-a u cijeloj Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini. Naravno, u tome nije bio posve u krivu, ali ponovnoj življnoj aktivnosti HPS-a doprinio je i on osobno svojom aktualnom političkom orijentacijom.

Poslije agitacije i reorganizacije stranačkih redova, na kraju 1925. te početkom 1926. godine, odlučeno je da se sazove Vrhovno vijeće HPS-a (Zagreb, 25. ožujka 1926.). Bilo je to deseto zasjedanje toga najvišeg stranačkog tijela od osnutka stranke.⁴⁹ Na zasjedanje je došlo 150 izaslanika, a među njima je bilo i onih koji su ranije bili članovi HRSS-a (npr. Đuro pl. Deverić i Josip Moroša). U svom je tajničkom izvješću vlč. J. Šimrak ustvrdio da je od »prošle jeseni održano oko 300 sastanaka, čak i u mjestima gdje HPS zbog Radića nije mogla djelovati«.⁵⁰ Ocjenjujući dotadašnje rezultate u reanimiranju HPS-a, prisutni su izaslanici izrazili nadu da će njihova stranka uskoro ponovno zauzeti one pozicije koje je imala u vrijeme izbora za Ustavotvornu skupštinu.⁵¹

Prvi veći test na kojem se moglo provjeriti do kojeg su stupnja ponovno učvršćeni redovi HPS-a bili su općinski izbori u Dalmaciji (svibanj 1926.). U toj hrvatskoj pokrajini općinskih izbora nije bilo od 1912. godine. Stoga su oni bili izuzetno značajni za cijelu Dalmaciju, a posebno za grad Split. Političke stranke i skupine koje su sudjelovale na izborima izjavljivale su da oni imaju prije svega komunalno, a ne političko značenje. U praksi je, međutim, njihova politička komponenta bila veoma izražena.⁵² Iako je vodstvo dalmatinskih »pučkaša« tvrdilo da su izbori za njih došli »nešto prerano«, to nije značilo da će oni od njih apstinirati.⁵³ Vječno pitanje izborne suradnje s drugim političkim strankama i ovaj je put bilo prisutno. Načelna odluka o samostalnom istupu stranke na izborima nije značila da se izborna suradnja s drugim strankama potpuno isključuje. Ostavljena je mogućnost da se tamo gdje je »potrebno, istupa zajedno samo s onim strankama, koje su /HPS-u/ po hrvatskom programu najbliže/«,⁵⁴ Duša cijele predizborne aktivnosti bio je strankin pokrajinski tajnik don Jerko (Matej) Vodanović (1885.–1947.).

U skladu s ostavljenom mogućnošću izborne kooperacije s hrvatskim strankama, prvaci HPS-a očekivali su da će naći zajednički jezik s dr. Antom

⁴⁷ Općinski izbori u Djakovu, *NO*, 7(3)/1926., br. 11, 2.

⁴⁸ Što se dogodilo u našoj državi prošle godine?, *SK* za god. 1927., 92.

⁴⁹ Deseto zasjedanje Vrhovnog Vijeća HPS, *SN*, 9/1926., br. 14, 3.–6.

⁵⁰ Sa sastanka Vrhovnog Vijeća HPS, *NP*, 9/1926., br. 14, 3.

⁵¹ *Isto*.

⁵² Lj. Boban, Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934), u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 1987., 108.

⁵³ Izbori u Dalmaciji, *NP*, 9/1926., br. 17, 3.

⁵⁴ Općinski izbori u Dalmaciji, *SN*, 9/1926., br. 17, 1.

Trumbićem (1864.–1938.) i njegovom *Hrvatskom federalističkom seljačkom strankom* (HFSS).⁵⁵ No, do željene suradnje nije došlo.⁵⁶

Prvih dana svibnja 1926. u Splitu je održan »brojno posjećen« zbor HPS-a.⁵⁷ Tom je prilikom za nositelja »pučkaške« gradske izborne liste postavljen don Frano Bulić (1846.–1934.).⁵⁸ Za kandidate HPS-a glasovalo je oko 12.000 glasača, dakle, otprilike onoliko koliko i na posljednjim parlamentarnim izborima (1925.) u cijeloj tadašnjoj državi.⁵⁹ U Splitu je bio izabran don F. Bulić, ali je on ubrzo položio svoj mandat općinskog vijećnika.⁶⁰

Izborni uspjeh HPS-a u Sinju (10 vijećnika) pripisivan je jednodušno fra Miji (Nikoli) Kotarašu (1867.–1926.). Iako je HSS osvojio 14 vijećničkih mandata, u HPS-u su tvrdili da su tada »zadal/i/ gotovo smrtni udarac radićevštini« u tom kraju.⁶¹

Od uglednijih »pučkaša«, na ovim je izborima u Šibeniku izabran dr. Ante Dulibić (1867.–1935.). Podjednako značajan uspjeh HPS-a bilo je i mjesto općinskog podnačelnika u Makarskoj.⁶²

Rezultati općinskih izbora u Dalmaciji bili su ohrabrujući za HPS. U vrhovima stranačkog vodstva procjenjivalo se da bi se, u slučaju održavanja novih parlamentarnih izbora, moglo računati s osvajanjem dva zastupnička mandata u Dalmaciji.⁶³

Prije nego što su bili raspisani novi parlamentarni izbori, održani su oni oblasni. Izbori za te organe vlasti raspisani su za 23. siječnja 1927. godine. Zbog najave održanja oblasnih izbora sazvana je sjednica Vrhovnog vijeća HPS-a. Na njoj su donijeti zaključci o novom izdanju programa HPS-a, o unutarnjoj organizaciji stranke, o agitacijskom radu i o financiranju stranačkih potreba.⁶⁴ Poslije završetka vijećanja predsjedništvo stranke izdalo je priopćenje za javnost, u kojem je, među ostalim, naglasilo da osuđuje »centralističku diobu na oblasti«, te da će HPS u ovim izborima »istupiti protiv ove neprijateljske parcelacije«. ⁶⁵

⁵⁵ O HFSS-u vidi opširnije kod: Ljubomir Antić, Hrvatska federalistička seljačka stranka, *Radovi*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest (Zagreb), 15/1982., 163.–222.

⁵⁶ *Isto*, 182.; Splitski izbori. Iz govora dra Iva Miličića, *Jadran*, 8/1926., br. 20, 3.

⁵⁷ Zbor HPS u Splitu, *Jadran*, 8/1926., br. 19, 3.

⁵⁸ *Isto*. O načinu na koji je došlo do kandidiranja don F. Bulića vidi opširnije kod: Lj. Boban, Prilozi, 112.

⁵⁹ Što se dogodilo, 94. Vidi: Preporod HPS, *NP*, 9/1926, br. 21, 1.

⁶⁰ O razlozima zbog kojih se don F. Bulić zahvalio na svom vijećničkom mandatu vidi opširnije kod: Lj. Boban, Prilozi, 113.–116.

⁶¹ † Fra Mijo Kotaraš, *SN*, 9/1926., br. 32, 1.

⁶² Preporod HPS, *NP*, 9/1926., br. 21, 2.; Dalmacija nakon općinskih izbora, *NP*, 9/1926., br. 22, 2.

⁶³ Josip Andrić, Izborna orijentacija u Dalmaciji, *NP*, 9/1926., br. 21, 3.

⁶⁴ Sastanak Vrhovnog Vijeća HPS, *SN*, 9/1926., br. 49, 1.

⁶⁵ *Isto*, 1.–2.

Poslije sjednice strankina Vrhovnog vijeća u Zagrebu ubrzano je uslijedio sastanak vodstva HPS-a za Dalmaciju (Split, 6. prosinca 1926.). Osim članova vodstva, sastanku su prisustvovali i nekoliko kotarskih tajnika HPS-a, te predsjednik stranke S. Barić. Nakon rasprave prisutni »pučkaši« su zaključili da HPS treba svagdje u oblasnim izborima istupiti samostalno. U slučaju da, ipak, dođe do izborne suradnje s drugim strankama, bilo je potrebno, za svaki pojedini slučaj, zatražiti prethodno odobrenje od pokrajinskoga vodstva stranke.⁶⁶

S. Barić je iz Dalmacije otišao u Hercegovinu da bi tamo sudjelovao u pripremama za predstojeće izbore.

HPS je za oblasne izbore postavio kandidatske liste u otprilike 50 izbornih jedinica u Hrvatskoj i Slavoniji, u više kotareva u Bosni, u gotovo svim hercegovačkim kotarevima, te u svim kotarima u Dalmaciji, osim Korčule.⁶⁷ U zagrebačkoj oblasti HPS je postavio zajedničku kandidatsku listu s kršćanskim socijalima.⁶⁸ U Vukovaru je došlo do izbornog sporazuma s HFSS-om. Bilo je dogovoreno da u gradu Vukovaru »pučkaši« glasuju za »federalističku« listu, a da u vukovarskom kotaru »federalisti« daju svoje glasove HPS-u.⁶⁹ Izborna suradnja ostvarena je još i u Metkoviću, Varaždinu i Derventi. U drugim izbornim jedinicama HPS je uglavnom nastupao samostalno. U ljubuškom, mostarskom i stolačkom kotaru agitatori HPS-a razvili su osobito snažnu predizbornu aktivnost, nadajući se da će moći ozbiljno ugroziti tamošnje pozicije HSS-a.⁷⁰

Na samu Staru godinu 1926. »pučkaški« je tisak pisao da »ovi izbori znače generalnu smotru pučkih sila /.../ da se vidi koliko je puč/kaša/ za važnije, političke izbore«, tj. za one parlamentarne.⁷¹

Među ostalima, na kandidatskim su se listama našli i sljedeći istaknuti članovi HPS: dr. Josip Andrić (1894.–1967.), vlč. J. Šimrak, dr. Đuro Kuntarić (1893.–1983.), dr. Julije Radočaj, Franjo Pfeiffer, dr. Kamilo Firinger (1893.–1984.), fra Anaklet Zadavec, prebendar Ivan Sečkar (1892.–1962.), Luka Barišić, dr. Martin Wüscht (1895.–1932.), vlč. Franjo Pipinić, Marijan Bosančić, Ilija Petričević, Ivo Juras (1886.–1948.), Damjan Katalinić († 1928.), don Šimun (Šime) Karaman (1896.–1942.), vlč. Dujo Klarić, Dragutin Bartulica, Frano Ženko Donadini, don J. Vodanović, don Milan Pavlinović, fra Jakov Bartulović, dr. Ivo Miličić, dr. Ćiril Brajša (1889.–1977.), Žarko Vlaho (1885.–1960.), dr. Marijo Matulić (1896.–1937.), vlč. dr. Augustin Juretić (1890.–

⁶⁶ Sastanak pokrajinske uprave HPS za Dalmaciju, *Jadran*, 8/1926., br. 51, 1.

⁶⁷ HPS i oblasni izbori, *Jadran*, 8/1926., br. 54, 1.

⁶⁸ HPS u oblasnim izborima, *NO*, 7(3)/1926., br. 50, 4. Opširnije o kršćanskim socijalima u Hrvatskoj vidi kod: Z. Matijević, *Hrvatska pučka stranka (1919.–1929. godine)*, 152.–164.

⁶⁹ HPS u oblasnim izborima, *NO*, 7(3)/1926., br. 50, 4.

⁷⁰ T. Išek, *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u BiH do zavodenja diktature*, »Svjatlost«, OOUR Izdavačka djelatnost, Sarajevo, 1981., 279.

⁷¹ HPS i oblasni izbori, *Jadran*, 8/1926., br. 54, 1.

–1954.), Vlado Kulić, don Ante Radić (1897.–1980.), pop Josip (Joso) pl. Felicinović (1889.– 1984.), dr. Šime Cvitanović (1891.–1945.), Danijel Hitrec, Vlaho Fortunić, don Bartul Ganza, fra Šimun Jelinčić, fra Ante Gnječ, vč. Ilija Gavrić i dr.⁷²

Zanimljivo je da su u kotaru Derventa na zajedničkoj listi, nazvanoj »Hrvatska lista«, bili kandidirani i muslimani – Hafiz Adem Hadžić, Omer Huskić, Alija Žepčan, Hafiz Mehmed Bašić, te kandidatski zamjenici Sabit Bajrić i Hamza Kadić.⁷³

Računajući prema broju dobivenih glasova, HPS je znatno popravio svoj politički položaj. »Pučkaši« su dobili više od 26.000 glasova. Gledajući neslužbene i nepotpune podatke po pokrajinama i regijama, HPS je osvojio sljedeći broj glasova: Međimurje 1962, Dalmacija 10.000, Hercegovina 2778, Bosna 220, zagrebačka oblast 5000, osječka oblast 4200, primorska oblast 1700, te Srijem 700.⁷⁴ To je bilo 14.000 glasova više nego na parlamentarnim izborima 1925. godine. Ali, gledajući prema broju osvojenih zastupničkih mandata u oblasnim skupštinama, rezultat je bio mnogo skromniji. Na samostalnoj »pučkaškoj« listi izabrana su tri kandidata – Đ. Kuntarić u Požegi, dr. Ivo Kečkeš u Prelogu⁷⁵ i don B. Ganza u Sinju. Na zajedničkim kandidacijskim listama osvojena su još ukupno dva mandata – fra A. Gnječ u Metkoviću i Kosić u Varaždinu, za kojega nije izvjesno je li ostao u redovima HPS-a.⁷⁶ Među »pučkaške« oblasne zastupnike uvjetno je ubrajan i bunjevački Hrvat Miško Prčić, koji je izabran u Subotici.⁷⁷

Budući da je na ovim izborima u Hrvatskoj došlo do velike apstinencije glasača, najjača je hrvatska stranka – HSS – dobila oko 300.000 glasova. Drugim riječima, to je značilo da je Radićeva stranka, u odnosu na parlamentarne izbore 1925. godine, pala za gotovo 200.000 glasova. Ipak, zahvaljujući važećem izbornom zakonu, broj osvojenih zastupničkih mandata u oblasnim skupštinama iznosio je 264.⁷⁸ Optužujući S. Radića i politiku njegove stranke kao glavne krivce za veliku izbornu apstinenciju hrvatskih glasača, vođe »pučkaša« su svoje izborne rezultate proglasili »izbornom pobjedom« koja je njihovu stranku dovela na pozicije »drug/e/ glavn/e/ stranke hrvatskog sela«.⁷⁹

⁷² Kandidati i zamjenici HPS u oblasnim izborima, *NP*, 9/1926., br. 52, 9.–10.; Kandidatska lista hrv. kat. bloka u gradu Zgb., *NP*, 10/1927., br. 1, 4.; Kandidatske liste HPS, *NP*, 10/1927., br. 3, 3.–4.; Nosioi liste HPS, *NP*, 10/1927., br. 4, 4.

⁷³ Kandidatske liste HPS, *NP*, 10/1927., br. 3, 4.

⁷⁴ Uspjesi HPS u oblasnim izborima, *NP*, 10/1927., br. 5, 4.

⁷⁵ S obzirom na to da je Međimurje administrativno bilo odcijepljeno od Hrvatske, I. Kečkeš je bio zastupnik u mariborskoj oblasnoj skupštini. (Naši oblasni zastupnici, *SN*, 10/1927., br. 5, 2.)

⁷⁶ Naš napredak, *NP*, 10/1927., br. 5, 1.

⁷⁷ *Isto*.

⁷⁸ Hrvoje Matković, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972., 202.

⁷⁹ Naša izborna pobjeda, *SN*, 10/1927., br. 5, 1.

S. Radić: Kad bih imao pamet, kao jezik, osvojio bi cijeli svijet...

Antiradićevska karikatura objavljena u »pučkaškom« »Seljačkom Kalendaru« za 1928. god., str. 37.

II. HPS i rujanski parlamentarni izbori (1927.)

Nakon provedenih oblasnih izbora HSS se povukao iz koalicijske vlade (od 24. prosinca 1926. do 1. veljače 1927.), kojoj je na čelu stajao »radikal« Nikola Uzunović (1873.–1954.).⁸⁰

Kada je sastavljena nova Uzunovićeve vlada, bilo je jasno da je koalicijski partner »radikala« postao SLS.⁸¹ Predsjednik HPS-a bio je suzdržan u ocjenjivanju prelaska SLS-a iz redova oporbe u vladu. Naglašavajući činjenicu da su HPS i SLS dvije samostalne stranke, koje svoju politiku mogu voditi neovisno jedna o drugoj, S. Barić je izjavio da hrvatski »pučkaši« imaju »razumijevanja za slovensku politiku«, ali da oni ostaju u opoziciji.⁸²

S obzirom na to da se ovu Uzunovićeve vladu u političkoj javnosti držalo samo kao privremeno rješenje, oporbene stranke nisu protiv nje poduzimale neke oštrije akcije. Do ostavke vlade došlo je već u travnju 1927. godine. Novu je vladu, u kojoj SLS više nije bio zastupljen, sastavio »radikal« Velimir (Velja) Vukićević (1871.–1930.).⁸³ U tu su vladu ušle one političke skupine za koje se smatralo da ni u svojim matičnim strankama, tj. »radikalnoj« i »demokratskoj« ne uživaju podršku većine. Stoga se ova koalicijska vlada mogla na vlasti održati jedino raspuštanjem Narodne skupštine, te raspisivanjem novih parlamentarnih izbora na kojima bi eventualno osvojila većina.⁸⁴

⁸⁰ J. Jareb, *n. dj.*, 33.

⁸¹ B. Gligorijević, *n. dj.*, 224.

⁸² S. Barić, Slovinci u vladi, *SN*, 10/1927., br. 16, 2.

⁸³ B. Gligorijević, *n. dj.*, 224.

⁸⁴ *Isto.*

Politički se život u nekoliko sljedećih mjeseci odvijao u ozračju priprema za izbore raspisane za 11. rujna 1927. godine.

Svoj prvi predizborni korak HPS je napravio u Dalmaciji. Tamošnje pokrajinsko predsjedništvo HPS-a odredilo je da se u svibnju i lipnju 1927. održe sastanci njegovih kotarskih organizacija.⁸⁵ Od članstva je traženo da na sastanke pošalje delegate svih organizacija stranke u dotičnom kotaru. Osim njih, bilo je poželjno da dođu i delegati iz onih »župa i mjesta« u kojima još nisu postojale organizacije HPS-a. Također je planirano da svakom sastanku prisustvuje po jedan delegat vodstva stranke.⁸⁶

Našavši se ponovno izvan vlade, predstavnici SLS-a vlč. A. Korošec i bivši ministar dr. Franc (Fran) Kulovec (1884.–1941.) došli su u Zagreb. Dne 7. svibnja 1927. održana je konferencija, na kojoj su, osim gostiju iz Slovenije, bili nazočni i prvaci HPS-a S. Barić, vlč. J. Šimrak, M. Bosančić i još neki članovi užega stranačkog vodstva.⁸⁷ No, razgovori se nisu vodili samo između slovenskih i hrvatskih »pučkaša«, nego je održan sastanak i s vodstvom HFSS-a. U »pučkaškoj« delegaciji bili su vlč. A. Korošec i S. Barić, a u »federalističkoj« dr. Albert Bazala (1877.–1947.), dr. Ladislav Polić (1874.–1927.), dr. Stjepan Srkulj (1869.–1951.), dr. Mile Miškulin i vlč. dr. Fran Barac (1872.–1940.). Glavna su tema razgovora bili predstojeći parlamentarni izbor.⁸⁸ Nedugo zatim, ovi su početni razgovori prerasli u pregovore između HPS-a i *III. Hrvatskog bloka (HB)*.⁸⁹ U pregovorima su od »pučkaša« sudjelovali S. Barić, vlč. J. Šimrak i M. Matulić, a od »federalista« A. Bazala, dr. Milovan Žanić (1882.–1946.), M. Miškulin. »Frankovce« su zastupali David Karlović (1885.–1946.) i dr. Ante Pavelić (1889.–1959.), kasniji poglavnik *Nezavisne Države Hrvatske* (1941.–1945.). Dr. Stjepan Buć (1888.–1975.), čelnik *Hrvatskog seljačkog republikanskog saveza*, predstavljao je svoju političku skupinu.⁹⁰ Na prvom sastanku obje su se strane suglasile da kao osnova za dogovor treba poslužiti broj glasova

⁸⁵ Kotarski sastanci u Dalmaciji, *Jadran*, 9/1927., br. 20, 7.

⁸⁶ *Isto*.

⁸⁷ Dr. Korošec u Zagrebu, *NO*, 8(4)/1927., br. 19, 2.

⁸⁸ *Isto*.

⁸⁹ U hrvatskoj političkoj povijesti između dva svjetska rata postojale su tri skupine raznih stranaka koje su nosile naziv HB. I. HB, koji je ujedno bio i najznačajniji, osnovan je 1921. godine, a činili su ga HRSS, *Hrvatska zajednica i Hrvatska stranka prava* (»frankovci«). Frakcije koje su se poslije Radićeva priznanja Vidovdanskog ustava izdvojile iz HSS-a uglavnom su prerasle u nove političke stranke i skupine. Međutim, budući da su bile slabe da bi mogle predstavljati neki značajniji politički čimbenik, morale su pristupiti međusobnom jačem povezivanju. Hrvatskoj inteligenciji koja se okupljala oko Bućeva *Hrvatskog seljačkog republikanskog saveza* i Trumbićeva HFSS-a prijetila je realna opasnost da bude gurnuta na margine političkih zbivanja. Njihovo povezivanje s »pravašima« bilo je jedini način izlaska iz izolacije i jačeg nastupa u političkom životu tadašnje države. Bućeva skupina se odlučila već u listopadu 1925. godine na suradnju s »pravašima«. Tada je osnovan II. HB. Osnovni je zahtjev bloka bio preustroj jugoslavenske državne zajednice na konfederalnom načelu. II. HB-u je kasnije pristupio HFSS (1927.). Suvremenici su ovo stranačko grupiranje nazvali III. HB. (B. Gligorijević, *n. dj.*, 211.; B. Krizman, *n. dj.*, 75.–76.; Ivo Petrinović, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., 278.; Lj. Antić, *n. dj.*, 189.–190.)

⁹⁰ S. Barić, *Pobjeda je naša*, *SN*, 10/1927., br. 23, 2.

koji su pojedine stranke dobile kod oblasnih izbora 1927. godine.⁹¹ Neslaganje oko razdiobe eventualno osvojenih zastupničkih mandata bilo je izraženo, ali nije predstavljalo ni jedini ni glavni razlog zbog kojeg su pregovori razbijeni. Osnovna razlika između dviju pregovaračkih strana bila je u tome što je vodstvo HPS-a bilo suglasno s postizanjem dogovora samo oko *izbornog sporazuma*,⁹² a čelnici III. HB-a držali su da je potrebno provesti i *političku i parlamentarnu kooperaciju* na temelju koje bi valjalo sklopiti izbornu suradnju.⁹³ Ta dva do krajnosti suprotstavljena stajališta nije bilo moguće izmiriti. Predsjednik HPS-a je prebacio svu krivnju za neuspjeh pregovora na drugu pregovaračku stranu.⁹⁴

Krajem svibnja 1927. najavljeno je da će se sljedećeg mjeseca održati sastanak Vrhovnog vijeća HPS-a. Bilo je predviđeno da se pod trećom točkom dnevnog reda raspravlja o predstojećim parlamentarnim izborima, a to je uključivalo i zauzimanje definitivnog stajališta prema pregovorima s III. HB-om.⁹⁵

Dne 8. lipnja 1927. u Zagrebu se sastalo 150 delegata HPS-a iz svih hrvatskih krajeva. Prema novinskim vijestima, među njima je bilo čak 120 seljaka.⁹⁶ Vijećanje »pučkaških« delegata otvorio je predsjednik stranke S. Barić. Glavno izvješće o radu HPS-a u proteklom razdoblju podnio je vlč. J. Šimrak, koji je ustvrdio da su u »posljednje vrijeme osnovane mnoge nove organizacije i da za proširenje stranke rade u glavnom sami seljaci«.⁹⁷ Izvješće o pregovorima što su vođeni s predstavnicima III. HB-a podnio je S. Barić. Prisutni su, saslušavši izvješće, »potpuno odobril/i/ držanje svojih delegata«, tj. njihovo odbijanje razgovora o »stalnoj i trajnoj političkoj i parlamentarnoj kooperaciji tih stranaka«.⁹⁸ Zaključujući ovu točku dnevnog reda, »Vrhovno je vijeće požalilo, što su delegati drugih stranka svojim konačnim neprihvatljivim prijedlozima onemogućili svaki izborni sporazum sa HPS«, a to je ujedno značilo da će »pučkaši« izaći na parlamentarne izbore samostalno.⁹⁹

Dva mjeseca prije održanja rujanskih parlamentarnih izbora, 10. srpnja 1927. godine, sklopili su vođa SLS-a vlč. A. Korošec i predsjednik aktualne vlade »radikal« V. Vukićević sporazum. Tim je dogovorom, nazvanim »Bledski sporazum« ili »Pakt prijateljstva«, utvrđena suglasnost obiju stranaka da se nakon provedbe parlamentarnih izbora »radikalna« vlada proširi članovima SLS-a.¹⁰⁰

⁹¹ *Isto.*

⁹² *Isto*, 1.–2.

⁹³ HPS odbila je političku i parlamentarnu kooperaciju, *Hrvat* (Zagreb), 8/1927., br. 2230, 2.; M. Miškulin, »Pobjedniku« istine. (Djelomični odgovor g. Stjepanu Bariću, predsjedniku Pučke Stranke), *Hrvat*, 8/1927., br. 2231, 1.

⁹⁴ S. Barić, Pobjeda je naša, *SN*, 10/1927., br. 23, 2.

⁹⁵ HPS i stvaranje HB, *Hrvatska Obrana* /dalje: *HO*/, (Osijek), 23/1927., br. 14, 3.

⁹⁶ Sjednica Glavnoga Vijeća HPS u Zagrebu, *SN*, 10/1927., br. 25, 1.

⁹⁷ Vrhovno Vijeće HPS, *HO*, 23/1927., br. 17, 1.

⁹⁸ Vrhovno vijeće HPS, *NP*, 10/1927., br. 34, 1.

⁹⁹ *Isto.*

¹⁰⁰ Opširnije o »Bledskom sporazumu« i njegovim posljedicama vidi kod: B. Gligorićević, *n. dj.*, 234.; Z. Matijević, *Politika Hrvatske pučke stranke u vrijeme atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS (1927.–1928. godine)*, *ČSP*, 27/1995., br. 2, 235.

Taj korak slovenskih »pučkaša« odrazio se i na HPS. Naime, stranke uključene u III. HB, te HSS i Pribičevićeva *Samostalna demokratska stranka* širile su, prema tvrdnji »pučkaškog« tiska, u »narodu vijest, da su se SLS i HPS 'prodale' vladi Velje Vukićevića«. ¹⁰¹ U vodstvu HPS-a osjećala se prilično velika nelagoda zbog pokušaja da ih se neposredno umiješa u sklapanje »Bledskog sporazuma«. Tajnik HPS-a, vlč. J. Šimrak je u »Narodnoj Politici«, središnjem stranačkom listu, energično tvrdio da su HPS i SLS dvije »posve samostalne i odjelite političke organizacije«, te da se u skladu s tim hrvatski »pučkaši« ne miješaju u taktiku SLS-a, tj. u sklapanje pakta s V. Vukićevićem. ¹⁰² Da bi ta tvrdnja bila što vjerodostojnija, vlč. A. Korošec je, sa svoje strane, izjavio da je HPS »posve samostalna u svojoj politici i u svojoj taktici«. ¹⁰³

Tijekom priprema za predstojeće izbore, u razdoblju od početka srpnja do svršetka kolovoza 1927. godine, u novinstvu HPS-a objavljene su strankine kandidatske liste.

Za nositelja »pučkaške« kandidacijske liste u Požeškoj županiji postavljen je požeški odvjetnik Đ. Kuntarić. ¹⁰⁴ Nositelj liste za Varaždinsku županiju bio je vlč. J. Šimrak, profesor *Bogoslovnog fakulteta* u Zagrebu. ¹⁰⁵ Kandidatska lista HPS-a u južnoj i sjevernoj Dalmaciji, dakle oba dalmatinska izborna okruga, utvrđena je na Pokrajinskom pučkom vijeću održanom 19. srpnja 1927. u Splitu. ¹⁰⁶ Na čelo HPS-ove liste u južnoj Dalmaciji postavljen je strankin predsjednik S. Barić, novinar iz Zagreba. ¹⁰⁷ Za nositelja liste u sjevernoj Dalmaciji izabran je prof. I. Juras iz Splita. ¹⁰⁸ Bogdan Babić (1891.–1961.), profesor iz Koprivnice, postavljen je za nositelja liste u Bjelovarsko-križevačkoj županiji. ¹⁰⁹

¹⁰¹ J. Šimrak, SLS i HPS, *NP*, 10/1927., br. 43, 1.

¹⁰² *Isto.*

¹⁰³ Dr. Korošec o HPS, *SN*, 10/1927., br. 35, 6.

¹⁰⁴ Kandidatska lista HPS u požeškoj županiji, *NP*, 10/1927., br. 41, 8. Ostali su kandidati prema zanimanju, odnosno staležu predstavljeni kao: odvjetnik (1), ratar (2), seljak (6), poljodjelac (1), liječnik (1), zidar (1) i zadružni činovnik (1). Za jednog kandidata nisu navedeni podaci. (*Isto.*)

¹⁰⁵ Kandidatska lista HPS za županiju varaždinsku, *NP*, 10/1927., 48, 4. Ostali kandidati i njihovi zamjenici bili su po zanimanju (staležu): pekar (1), seljak (9), trgovac (1), gostioničar (1), kapelan (1), župnik (1), posjednik (1), mlinar (1), liječnik (3) i kantor (1). (*Isto.*)

¹⁰⁶ Pokrajinsko Pučko Vijeće HPS u Splitu, *NS*, 7/1927, br. 30, 1.

¹⁰⁷ Lista HPS u Južnoj Dalmaciji, *NP*, 10/1927., br. 57, 4. Ostali su kandidati bili: posjednik (2), umirovljeni učitelj (1), ravnatelj Gospodarske štedionice (1), obrtnik (1), klesarski majstor (1), svećenik-novinar (1), župnik (2), svećenik – oblasni zastupnik (1), bankovni prokurist (1), odvjetnički koncipijent (1), profesor (1), viši zemaljski savjetnik (1), liječnik (1) i trgovac (1). (*Isto.*)

¹⁰⁸ Lista HPS za Sjevernu Dalmaciju, *NP*, 10/1927., br. 58, 6. Profesije »pučkaških« kandidata u ovoj izbornoj jedinici bile su slijedeće: trgovac (1), težak (3), zadružni činovnik (1), poštar (2), svećenik – radnički strukovni tajnik (1), ekonom (1) i nastavnik građanske škole (1). (*Isto.*)

¹⁰⁹ Kandidatska lista HPS za županiju bjelovar-križevačku, *NP*, 10/1927., br. 57, 6. »Pučkaški« kandidati na ovoj listi pripadali su uglavnom seljačkom staležu (11). Ostali su kandidati bili: profesor (1), liječnik (1), kateheta (1), mlinar (1) i gostioničar (1). (*Isto.*)

U Zagrebačkoj županiji »pučkaši« su za nositelja svoje liste postavili vlč. S. Bakšića, profesora na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu.¹¹⁰ U Srijemu je nositelj liste bio I. Petričević, seljak iz Tompojevaca.¹¹¹ Osječki odvjetnik K. Firinger bio je nositelj kandidatske liste za Virovitičku županiju.¹¹² Vlč. J. Šimrak bio je nositelj liste i za banjalučko izbornu okružje.¹¹³ M. Bosančić, seljak iz Podgrađa, postavljen je za nositelja liste u tuzlanskom izbornom okružju.¹¹⁴ »Pučkaši« su u sarajevskom i travničkom izbornom okrugu za nositelja svojih lista kandidirali Josipa Stipančića, branitelja iz Sarajeva.¹¹⁵ Na sastanku pokrajinskog vodstva HPS-a za Hercegovinu, održanom u Mostaru 31. srpnja 1927., određena je kandidatska lista za mostarski izborni okrug. Za nositelje liste je izabran dr. fra Dominik (Andrija) Mandić (1889.–1973.).¹¹⁶

Iako je Vrhovno vijeće HPS-a bilo odlučilo da na parlamentarne izbore izađe samostalno, u Modruško-riječkoj županiji došlo je do pokušaja sastavljanja zajedničke liste s III. HB-om. Dne 5. srpnja 1927. Županijsko vijeće HPS-a za modruško-riječku županiju u Ogulinu zaključilo je da nositelj »pučkaške« liste u ovoj županiji bude vlč. Ivan Mikan (1875.–1943.), župnik i dekan u Slunju, ali samo u slučaju ako između vodstva HPS-a i III. HB-a dođe do kompromisa u pitanju ove kandidature. U slučaju da ne dođe do izbornog kompromisa, na istom je vijećanju zaključeno da nositelj kandidatske liste bude vlč. A. Juretić. No, Mikanova kandidatura nije bila po volji ni svim predstavnicima III. HB-a. Naime, jedan od vodećih ljudi te političke grupacije izjavio se protiv Mikanove kandidature, jer da je »on bio i pravaš i radićevac, pa sad da se priklonio HPS, pa je upravo nemoguć kao nosilac liste, jer ljudi ne će imati u nj povjerenja«.¹¹⁷ Nedoumice oko svoje kandidature razriješio je sam vlč. I. Mikan. On je 18. srpnja iste godine doputovao u Zagreb, gdje je pred

¹¹⁰ Kandidatska lista HPS za zagrebačku županiju, *NP*, br. 57, 6. Kao i na većini ostalih i na ovoj su listi prevladavali seljaci (15). Ostali su kandidati bili: krojač (1), liječnik (2), svećenik – sveučilišni profesor (1), kapelan (1), odvjetnik (1), poljodjelac (1) i privatni činovnik (1). (*Isto.*)

¹¹¹ Kandidatska lista HPS za Srijem, *NP*, 10/1927., br. 58, 6. Osim jednog trgovca i jednog novinara, svi su ostali kandidati bili seljaci (8). (*Isto.*)

¹¹² Kandidatska lista HPS za virovitičku županiju, *NP*, 10/1927., br. 59, 6. Od četrnaest kandidata njih devet (9) je bilo predstavljeno kao ratari. Ostali kandidati su bili: odvjetnik (1), umirovljeni gradski senator (1), stolar (1), ravnatelj tiskare (1) i župnik (1). (*Isto.*)

¹¹³ Kandidatska lista HPS za Banjalučko okružje, *NP*, 10/1927., br. 59, 6. Zanimanja kandidata bila su sljedeća: agronom (1), težak (3), umirovljeni željeznički činovnik (1), ekonom (1), profesor (1), rudarski predradnik (1), radnik (1), seljak (1), župnik (1) i privatni činovnik (1). (*Isto.*)

¹¹⁴ Kandidatska lista HPS za tuzlansko okružje, *NP*, 10/1927., br. 60, 3. Svih osamnaest (18) kandidata bili su težaci. (*Isto.*)

¹¹⁵ Vidi: R. Horvat, *n. dj.*, 358.; Lista HPS u Travniku, *NP*, 10/1927., br. 58, 6.

¹¹⁶ Sastanak pokrajinskog vodstva HPS u Mostaru, *NP*, 10/1927., br. 55, 2.; Kandidatska lista HPS za okrug mostarski, *NP*, 10/1927., br. 55, 2. Socijalna struktura kandidiranih hercegovačkih »pučkaša« bila je sljedeća: seljak (2), urednik stranačkih novina (1), posjednik (3), župnik (1), /seoski/ knez (1), umirovljeni financijski nadzornik (1) i /seoski/ glavar (1). (Kandidatska lista HPS za okrug mostarski, *NP*, 10/1927., br. 55, 2.)

¹¹⁷ Samostalna lista HPS u Modruško-riječkoj županiji., *SN*, 10/1927., br. 32, 4.

»dvojjicom odličnih članova« »pučkaškog« vodstva izjavio da je tri dana ranije stupio u III. HB, te da se »podvrgao njegovom redu i prekinuo svaku vezu sa HPS«. ¹¹⁸ Usprkos ranije iznesenoj tvrdnji o Mikanovoj nepodobnosti da bude stranački kandidat, »blokaši« su ga nakon ulaska u njihove redove postavili za nositelja svoje kandidacijske liste. ¹¹⁹

Nakon neuspjeha s Mikanovom kandidaturom, »pučkaši« su, prema prijašnjoj odluci, za nositelja svoje liste u Modruško-riječkoj županiji postavili vlč. A. Juretića. ¹²⁰

Letimičan pogled na »pučkaške« izborne liste otkriva da se na njima kandidiralo relativno malo katoličkih svećenika. No, to nije bilo nimalo čudno s obzirom na činjenicu da većina katoličkih svećenika nije pristajala uz politiku HPS-a. Nekoliko pripadnika katoličkog klera bilo je kandidirano i na listama drugih političkih stranaka, što je izazivalo posebno negodovanje »pučkaša«. Za njih je to bila – »žalosna pojava«. ¹²¹ Na Radićevoj kandidatskoj listi bio je, među ostalim svećenicima, i benkovački župnik don Mate Klarić. Njegovo sudjelovanje na javnoj »radićevoj« skupštini poslužilo je kao povod »pučkašu«-župniku don Anti Letiniću da progovori o toj pojavi. Želeći dokazati tvrdnju da katoličkom svećeniku nije mjesto u HSS-u, »pučkaš« A. Letinić naveo je brojne Radićeve neodmjerene napade na Katoličku crkvu i njen kler. U toj mu je nakani trebala, među ostalim, poslužiti i Radićeva izjava o nacionalnom i vjerskom ujedinjenju Srba i Hrvata. ¹²² Ipak, uza sav trud, don A. Letinić nije uspio razuvjeriti svog svećeničkog kolegu da napusti »radićevske« redove. ¹²³

Uobičajeni predizborni međustranački napadi, kao što se moglo i očekivati, nisu izostali. No, ovaj je put žestina sukobljavanja između pristaša HSS-a i HPS-a imala u Čučerju, pokraj Zagreba, svoj tragičan završetak. Krajem kolovoza »pučkaš« Ljudevit Talan smrtno je stradao u fizičkom razračunavanju s dvojjicom »radićevaca« – stanovitih Micudaja i Rustana. Pravomoćnom sudskom presudom prvi je »radićevac« osuđen na tri mjeseca zatvora »radi pre-

¹¹⁸ *Isto*, 5.

¹¹⁹ R. Horvat, *n. dj.*, 355.

¹²⁰ Lista HPS za modruško-riječku županiju, *NP*, 10/1927., br. 55, 8. Zanimanja ostalih kandidata su bila sljedeća: profesor (1), kolar (1), seljak (6), zadružni činovnik (1) odvjetnik (2) i kateheta (1). (*Isto*.)

¹²¹ Jedna žalosna pojava, *NP*, 10/1927., br. 43, 2.

¹²² A. Letinić, Može li uvjereni katolik biti pristaša politike Stj. Radića?, *Jadran*, 9/1927., br. 36, 3. Radićeva izjava, objavljena u beogradskoj »Politici« neposredno nakon njegova puštanja iz zatvora u srpnju 1925., u bitnim djelovima glasi: »*Znate ja mislim, da nema potpunog narodnog ujedinjenja bez vjerskog. Zato si je svaki veliki narod stvorio svoju crkvu. /.../ Zato mi koji hoćemo da izgradimo ili barem stvorimo preduvjete za potpuno duhovno srpsko-hrvatsko jedinstvo, moramo staviti jednu svoju vjeru. Naravno to nije sada aktuelno; proći će tu generacije. No naša bi generacija morala ispuniti bar jedan preduvjet, a to je da se Hrvati oslobode Rima. To će biti za par godina, ako mi, Hrvati i Srbi, budemo složni i ako sredimo državu, pa dobijemo vremena i mogućnosti da dobro pripravimo široke hrvatske slojeve, pa makar i za hrvatsku starokatoličku crkvu.*« (Nav. prema: Viktor Novak, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948. /pretisak/, »Nova knjiga«, Beograd, 1986., 233.)

¹²³ Da ironija bude potpuna, don M. Klarić je izabran u Narodnu skupštinu. (R. Horvat, *n. dj.*, 353.)

kršaja suprot sigurnosti života«, a drugi je oslobođen svake krivnje.¹²⁴ Tisak HPS-a digao je prilično veliku buku oko tog ubojstva. Dapače, »pučkaši« su tvrdili da se pod plaštom »Seljačke sloge«, koja je prema njihovom mišljenju bila politička, a ne gospodarska organizacija HSS-a na hrvatskom selu, nesmetano odvijala organizirana *teroristička aktivnost* Radićevih pristaša, koja je sada urodila zlim plodom.¹²⁵

Prema svjedočanstvu dr. Mate Josipa Ujevića (1901.–1967.), jednog od najuglednijih pripadnika HKP-a i člana HPS-a, tadašnji je »veliki župan zagrebačke oblasti«, čuvši da je ubijeni Talan bio »pučkaš«, neprimjereno trenutku, izjavio da je sada – »jedan protivnik manje«.¹²⁶

Nekoliko dana prije nego što su održani parlamentarni izbori, u Zagrebu su bili provedeni gradski (4. rujna 1927.). Ono što nije bilo postignuto glede izborne suradnje za novi saziv Narodne skupštine, ostvareno je sada na gradskoj razini. HPS i stranke okupljene u III. HB-u izašle su pred zagrebačke glasače zajednički i to kao *Hrvatski katolički blok*.¹²⁷ Na toj su se listi kao kandidati HPS-a pojavili S. Markulin i Aleksandar Šipek, predstavnik kršćanskih socijala. Od 34.343 glasača upisanih u izborne liste, njih 19.573 izašla su na izbore. Kandidacijska lista na kojoj su bili i predstavnici HPS-a osvojila je 9749 glasova, odnosno 25 zastupničkih mjesta. Oba su »pučkaša« postali gradski vijećnici. Lista HSS-a dobila je samo 2322 glasa, u skladu s tim šest vijećnika.¹²⁸ Uspjeh ostvaren na lokalnoj razini davao je uvid u trenutačno raspoloženje dijela hrvatskih glasača, ali on nije mogao biti pouzdanim pokazateljem kako će izgledati rezultati palamentarnih izbora.

Izborna poruka HPS-a hrvatskom narodu tiskana je kao brošura. Zapravo, tu se nije radilo samo o uobičajenom izbornom proglasu, nego su to bili za ovu priliku prilagođeni program stranke i njena osnovna načela.¹²⁹ Nastojeći za sebe pridobiti što više glasača, čelnici HPS-a svoju su izbornu agitaciju saželi u nekoliko, širokim slojevima razumljivih – stihova.¹³⁰

¹²⁴ *Dom* (Zagreb), 21/1927., br. 44, 6.

¹²⁵ Grozno umorstvo Radićeve »čeke« u Čučerju kod Zagreba, *NP*, 10/1927., br. 62, 1. Opširnije o »Seljačkoj slozi« vidi kod: Suzana Leček, *Organizacija i oblici djelovanja »Seljačke sloge«* (1915.–1919.), *ČSP*, 28/1996., br. 3, 357.–378.

¹²⁶ Ovo je svjedočanstvo sačuvano u privatnoj korespondenciji M. J. Ujevića s njegovom tadašnjom zaručnicom, a kasnijom suprugom Marijom Juras. (Fotokopija nedatiranog pisma u privatnom je posjedu.) Zahvaljujem mr. Mladenu Švabu što mi je omogućio korištenje navedene korespondencije.

¹²⁷ *NP*, 10/1927., br. 62, 8.

¹²⁸ Gradski izbori u Zagrebu, *NP*, 10/1927., br. 67, 4.

¹²⁹ Vidi: *Što je Hrvatska Pučka Stranka i što ona hoće? Načela i program stranke. Poruka hrvatskom narodu pred izbore 11. rujna 1927.*, Zagreb, 1927.

130

Izborna pjesma pučkaša

Hrvatska nas majka rodi,	Banovina sva se diže,
Hrvatskim nas mlijekom doji,	Dalmacija za njim hrlji,
Hrvatsko nam ime sveto,	Herceg, Bosna, Međumurje,
Hrvat nikog se ne boji.	Ter iz Istre Hrvat vrli.
Gromko ječi dol i lug:	Gromko ječi dol i lug:
Za Hrvatstvo, križ i plug!	Za Hrvatstvo, križ i plug!

U intervjuu koji je dao samo nekoliko dana prije održavanja rujanskih izbora S. Barić je s neskrivenim optimizmom govorio o osvajanju jednog ili čak dva zastupnička mandata u južnoj Dalmaciji, te o mogućnosti da se i u sjevernoj Dalmaciji ostvari dobar izborni rezultat.¹³¹ »Pučkašima« inače nenaklonjeni tisak također je držao da će HPS na ovim izborima »doći do nekog uspjeha«.¹³²

Dajući izjavu zagrebačkim »Novostim«, fra D. Mandić je ustvrdio da je u Hercegovini HPS najopasniji protivnik Radićevoj stranci.¹³³ Drugim riječima, »pučkaši« su i u Hercegovini očekivali dobre izborne rezultate.

U Bosni su politički krugovi naklonjeni HPS-u ocjenjivali da ova stranka »bilježi svaki dan nove uspjehe na štetu Radićevaca«.¹³⁴ Zanimljivo je da su sudionici u ondašnjem bosanskom političkom životu držali kao sasvim izvjesno da »pučkaši« u ovoj predizbornoj agitaciji uživaju »blagonaklono držanje vlasti«.¹³⁵

Kad su izborna povjerenstva zbrojila sve glasove koji su na parlamentarnim izborima pali za pojedine političke stranke, vidjelo se da je samo S. Barić osvojio zastupnički mandat.¹³⁶

Križ nam sjaji tisuć ljeta
U njem sva je naša snaga,
On nas čuva, on nas brani,
Š njime satrt ćemo vraga.
Pravda sve nas neka spaja,
Bio seljak, radnik, umnik
Radom svaki svijet osvaja.
Gromko ječi dol i lug:
Za Hrvatstvo, križ i plug!

Šimrak Janko, Bakšić, Barić
Nas Hrvate k sreći vode,
Jedanajstog rujna stoga
Svaki glas da za njih ode:
Gromko ječi dol i lug:
Za Hrvatstvo, križ i plug!

Složno braćo, samo složno,
Eto skoro onog danka,
Kad Hrvate će usrećit
Naša mila Pučka Stranka.
Gromko ječi dol i lug:
Za Hrvatstvo, križ i plug!

(Nav. prema: *Isto*, 15.) Ovu je pjesmu objavio i Lj. Boban kao prilog članku Iz povijesti Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji (1919–1929) u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije* 3, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 1990, 272.

¹³¹ *Obzor* (Zagreb), 68/1927., br. 241, 5.

¹³² Zbor HPS, *Novo Doba* (Split), 10/1927., br. 207, 3.

¹³³ Vidi: Izgledi HPS u Hercegovini, *NP*, 10/1927., br. 59, 3.

¹³⁴ T. Išek, *n. dj.*, 292.

¹³⁵ *Isto*, 292, bilj. 34 i 35.

¹³⁶ Konačni izborni rezultati 1927, *NP*, 10/1927., br. 69, 4. Prema nepotpunim i neslužbenim podacima koje su objavili »pučkaši« njihova je stranka postigla sljedeće rezultate: *Zagrebačka županija* – 2446 glasova, *Varaždinska županija* – 4478, *Srijemska županija* – 1177, *Modruško-riječka županija* – 1907, *Virovitička županija* – 1697, *Požeška županija* – 2054, *Bjelovarsko-križevačka županija* – 1555, *Banjaluka* – 646, *Sarajevo* – 543, *Travnik* – 731, *Tuzla* – 1131, *Mostar* – 3937, *Split* – 6672, *Šibenik* – 3046. (Do sada poznati izborni rezultati po pojedinim izbornim okruzima HPS, *NP*, 10/1927., br. 69, 2.) U Subotici je HPS navodno dobio 1082 glasa. (*Isto*.) Detaljan statistički prikaz izbornih rezultata HPS-a u Dubrovniku i njegovoj široj okolici vidi kod: F. Mirošević, *Počelo je 1918. ... Južna Dalmacija 1918–1929.*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., 206.–207., te tablice 14.–16. na str. 239.–240..

HSS je izgubio mnogo glasača, ali je ipak dobio 61 zastupnički mandat. Stranke III. HB-a dobile su dva mandata.¹³⁷

Veliku apstinenciju glasača, najviše seljaštva, novinstvo HPS-a protumačilo je prilično točno kao određeno stanje apatije, jer iako je »dobar dio seljaštva Radića ostavio, ne pokazuje on/o/ mnogo sklonosti da se ponovno politički opredjeljuje«. ¹³⁸

Koliko god jedan mandat bio skroman uspjeh, »pučkaši« su i u tome vidjeli nagovještaj boljih dana za svoju stranku – »Prvi i jedini *seljački* mandat oduzela je Radiću Hrvatska Pučka Stranka /.../, jer ona jedina može i da prihvati na selu borbu sa Radićem«. ¹³⁹

Ovim relativnim izbornim uspjehom »pučkaša« i ulaskom S. Barića u Narodnu skupštinu stvoreni su uvjeti za osnivanje zajedničkoga parlamentarnog kluba SLS-a i HPS-a, kao što je to već ranije bio slučaj u *Privremenom narodnom predstavništvu* (1919.–1920.) i poslije izbora za Ustavotvornu skupštinu. Nakon atentata u Narodnoj skupštini vlč. A. Korošec je dobio mandat za sastav nove vlade, u koju je ušao i S. Barić, kao ministar socijalne politike. ¹⁴⁰ On je bio prvi i posljednji hrvatski »pučkaš« koji je zasjeo u ministarsku fotelju.

Zaključak

Nakon što je S. Radić bio prisiljen odustati od svoje oporbene političke taktike prema vladajućem velikosrpskom režimu, te pristati na sudjelovanje u podjeli vlasti s Pašićevim »radikalima«, hrvatski su se seniori opravdano ponadali da je za njih i njihovu stranku nastupio povoljan trenutak. Izborni rezultati ostvareni na općinskim i oblasnim izborima razvidno su pokazali da je bilo sve više onih hrvatskih glasača koji su svoje povjerenje poklanjali kandidatima HPS-a. Svoj skromni izborni uspjeh na rujanskim parlamentarnim izborima »pučkaši« su nastojali prikazati kao trijumf svoje politike. Jedan zastupnički mandat u Narodnoj skupštini bio je *labuđi pjev* HPS-a. Naime, ulaskom u vladu vlč. A. Korošca S. Barić je zadao smrtni udarac svojoj stranci. Formalna je zabrana HPS-a uslijedila nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra u siječnju 1929. godine.

¹³⁷ F. Čulinović *Jugoslavija*, 501.

¹³⁸ Naš uspjeh, *NO*, 8(4)/1927., br. 37, 1.

¹³⁹ Fr., Iza izbora, *HO*, 23/1927., br. 31, 1.

¹⁴⁰ Opširnije o Barićevu ulasku u vladu vidi kod: Z. Matijević, *Politika*, 240.–245.

S U M M A R Y

»FOR CROATIANISM, CROSS AND PLOUGH!«
– POLITICAL ACTIVITY OF THE CROATIAN PEOPLE'S PARTY
FROM THE PARLIAMENT ELECTIONS IN FEBRUARY
TO THE ELECTIONS IN SEPTEMBER (1925–1927)

After failure at the parliamentary elections in February, Croatian People's Party seemed to be definitely pushed to the margins of political life in Yugoslav state of that time. Political turn of Stjepan Radić and his entering the government enabled the leadership of Croatian People's Party to reactivate its weary organization. Followers of the Slovene People's Party supported eagerly the attempts of their Croatian political colleagues to reaffirm themselves on the political scene. The results of Croatian People's Party at the community and regional elections were a relevant indication of the increasing number of those Croatians who were ready to vote for the Croatian People's Party candidates. After an unsuccessful attempt to realize electoral cooperation with the members of the Third Croatian Block, the Party leadership went to the polls in September with its independent candidate list. Only one representative in the National Assembly of the Monarchy of Serbs, Croats and Slovenes was a modest success of the Party followers in their competing with other political parties and groups. By entering the government of reverend Anton Korošec, Stjepan Barić delivered the Croatian People's Party a mortal blow. When, on January 20, 1929, the act about the formal dismissal of this Party was brought, it was just a delayed execution over already dead political organization.